

ТРУДОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ МОЛОДІ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Питання творчої активності особистості, удосконалення її загальної і професійної підготовки – це питання соціалізації індивіда. Щоб стати людиною, мало однієї біологічної спадковості, потрібна спадковість соціальна. Процес засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей, притаманних повноправним членам суспільства, звичайно називають *соціалізацією*.

У науці склалися різні концепції цього явища залежно від того, як розуміються особистість та рушійні сили її розвитку. На одному полюсі можна розмістити авторів, які поділяють уявлення про біологічну сутність людини (скажімо, З. Фрейд та його послідовники), і тоді процес соціалізації постає як придушення природних інстинктів людини, пристосування їх до поширених у суспільстві заборон і табу; на другому – учених, які вважають особистість пасивним продуктом виховання (як це розуміє біхевіоризм за загальною схемою “стимул – реакція”) [5; 9; 10].

Серед українських та російських соціологів і психологів досить поширене розуміння соціалізації, що ґрунтується на принципах історико-культурної концепції Л. Віготського. На відміну від соціогенетичних концепцій, де розвиток дитини розглядався як “зліпок”, результат впливу зовнішнього середовища, Л. Віготський підкреслював, що вплив середовища, у свою чергу, переломлюється крізь психологічні якості, які вже виникли. Становлення людини включає два відносно автономні, але нерозривно пов'язані процеси: натуральний (процес фізичного дозрівання індивіда) і соціальний (визрівання індивіда як особистості) [3, с. 26]. Натуральний ряд розвитку описує історію становлення певної системи природно детермінованих якостей, соціальний – етапи залучення індивіда до людської культури, оволодіння суспільно необхідними знаннями, нормами та цінностями і включення його в суспільну діяльність.

Уперше поняття “соціалізація” з'явилося наприкінці XIX ст. в американській та французькій соціології, зокрема в роботах американського соціолога Ф. Гіддінгса та французького соціолога Г. Тарда [8, с. 7]. За Г. Тардом, основним процесом взаємодії свідомості окремої людини з існуючими віруваннями, переконаннями, розуміннями бажань і намірів, які породжені суспільством, є соціалізація. Учений зауважував, що головним механізмом соціалізації (входження людини у суспільство) є наслідування, що регулюється суспільством через систему освіти (навчання і виховання), сім'ю, громадську думку й інші соціальні інститути. Г. Тард у соціалізації вбачав не лише стабілізуючий суспільний механізм і можливості забезпечення розвитку суспільства. Завдання освіти і виховання полягає у створенні передумов та умов для розвитку творчості людини, яка виникає в її індивідуальній свідомості як процес взаємодії людей у суспільстві [8].

Погляди Г. Тарда позначилися на розумінні процесу соціалізації відомим соціологом із США Ф. Гіддінгсом. На думку деяких учених, Ф. Гіддінгс уперше ввів аналізоване нами поняття. Він наголошував, що соціалізація як процес розвитку соціальної природи чи характеру людини відбувається як у результаті стихійного впливу соціуму, так і завдяки впливам суспільства відповідно до “свідомих планів”. Результатом соціалізації, вважав учений, має стати “плюралістична поведінка”, яка забезпечує взаєморозуміння та комунікацію людей і відповідає запитам суспільства (“соціальному розуму”, під яким розуміється суспільна свідомість) [5, с. 193-194].

Зараз існує досить велика кількість концепцій соціалізації підростаючих поколінь, розроблених у рамках етнографії, соціології, соціальної психології, культурології. Виділимо наступну:

1) первинна соціалізація, або стадія адаптації (від народження до підліткового періоду дитина засвоює соціальний досвід некритично, адаптується, пристосовується, наслідує);

2) стадія індивідуалізації: з'являється бажання виділити себе серед інших, критичне ставлення до суспільних норм поведінки. У підлітковому віці стадія індивідуалізації характеризується як проміжна соціалізація, тому що усе ще не стійке у світогляді і характері підлітка. Юнацький вік (18-25 років) характеризується як усталено концептуальна соціалізація, коли виробляються стійкі властивості особистості;

3) стадія інтеграції: з'являється бажання знайти своє місце в суспільстві, "вписатися" в нього. Інтеграція проходить благополучно, якщо властивості людини приймаються суспільством. Якщо ж не приймаються, можливі такі виходи:

- збереження своєї несхожості і поява агресивних взаємодій з людьми і суспільством;
- зміна себе (стати як усі);
- конформізм, адаптація;

4) трудова стадія соціалізації охоплює весь період зрілості людини, весь період її трудової діяльності, коли людина не тільки опановує соціальний досвід, але й відтворює його за рахунок активного впливу людини на середовище через свою діяльність;

5) післятрудова стадія соціалізації розглядає похилий вік як вік, що робить істотний внесок у відтворення соціального досвіду, у процес передачі його новим поколінням [4, с. 218-219].

Проблема трудової соціалізації – це, у першу чергу, проблема особистісного й соціального розвитку майбутнього фахівця як суб'єкта соціальної дії. Сучасний професіонал повинен бачити свою професію у всій сукупності її широких соціальних зв'язків, розуміти зміст і специфіку своєї професійної діяльності, орієнтуватися в колі професійних завдань і бути готовим розв'язувати їх у мінливих соціальних умовах. Усі необхідні професійні знання, уміння й навички, норми поведінки й ціннісні орієнтири, ідеали й внутрішні структури особистості формуються в процесі трудової соціалізації особистості.

Проблема такої соціалізації, незважаючи на досить глибоке опрацювання, належить до числа дискусійних. І це не випадково, адже навіть щодо сутності соціалізації немає єдиної думки. Процес соціалізації пов'язаний не тільки з об'єднанням, але й зі спільною діяльністю людей, найголовнішою з яких є професійно-трудова діяльність, що набуває статусу економічної категорії [3]. Закономірно, що деякі автори соціалізацію розглядають як двоспрямований процес: становлення людини як особистості й становлення людини як суб'єкта діяльності [2; 3; 5; 7]. Цим підкреслюється взаємозв'язок з однією із найголовніших складових соціалізації – трудовою соціалізацією, у ході якої відбувається підготовка й розвиток здібностей тих, кого навчають, в освітньому просторі професійної школи здійснювати професійно-трудова діяльність. Тим самим професійна соціалізація – це соціалізація в області трудової діяльності людини, здійснювана професійно, і яка є джерелом соціально-економічного стану й розвитку суспільства, кожної людини.

Виходячи з викладеного, трудова соціалізація постає як динамічний процес входження індивіда в професійне середовище (засвоєння професійного досвіду, оволодіння стандартами й цінностями професійного співтовариства) і активної реалізації трудового досвіду, який передбачає безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення [7, с. 450].

В умовах сучасної української вищої школи найбільш дієвим механізмом трудової соціалізації виступає практика. Увесь шлях розвитку вищої освіти – свідчення бажання наблизити теоретичну підготовку до практичної. Це можливо за умови оновлення змісту освіти з урахуванням досягнень науки, новітніх технологій та передового досвіду.

Практична підготовка в галузі професійної освіти виступає з одного боку як частина професійної освіти, з іншого – практичної. Відомо, що практична підготовка студентів започатковується в процесі теоретичного навчання, коли проводяться лабораторно-практичні заняття, вирішуються завдання певного виробничого змісту. Традиційно в професійній педагогіці термін "практична підготовка" використовується для визначення характеру навчання, як складової частини професійної освіти, що відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу формування умінь

і навичок, який спрямований на формування здатності студентів до кваліфікаційної виробничої праці за обраною спеціальністю [1, с. 17].

Практика, як філософська категорія, означає предметно-перетворюючу діяльність людей, спрямовану, насамперед, на задоволення їхніх матеріальних та духовних потреб. Практична діяльність за своїм змістом і за способом здійснення завжди має суспільний характер. У широкому розумінні практика поєднує всі види чуттєво-предметної діяльності людини: виробничу, художню, адміністративну, технічну, спортивну, педагогічну тощо. У нерозривній єдності теорії і практики пріоритетна роль належить практиці. Теорія виникає у результаті практичних потреб.

Проте різниця між теоретично обґрунтованими положеннями та реальною ситуацією в освітньому просторі України викликає двоїстість оцінок. Між академізмом вищої освіти та реальними потребами ринку праці виявляється ряд суперечностей. Пропозицію на ринку праці формують спеціалісти – особи з повною, базовою та неповною вищою, професійно-технічною освітою. Рівень освіти є однією з небагатьох соціальних характеристик, яка з формально-статичної точки зору постійно покращується в нашій країні. У період між останніми двома переписами населення число спеціалістів збільшилося з 274 осіб на 1000 дорослого населення (1989 р.) до 313 осіб (2001 р.) [6, с. 8]. Теоретично, зростання могло б позитивно вплинути на конкурентоспроможність робочої сили на ринку праці. Водночас спостерігається перевищення пропозиції робочої сили (кількості зареєстрованих громадян, не зайнятих трудовою діяльністю) над попитом (потребою підприємств у працівниках на заміщення вільних робочих місць) фактично у 10-кратному розмірі (!) (9,6 раза). Це число красномовно свідчить про те, що для роботодавців отримана здобувачами вища освіта не дає їм яких-небудь переваг.

Занедбана останніми десятиріччями робота у напрямі профорієнтації молоді вже сьогодні гостро поставила питання про нестачу певних фахівців, наприклад медпрацівників середньої ланки, зварювальників, інженерів тощо. Натомість, наявна надмірна кількість дипломованих юристів та економістів, якість знань яких ставлять під сумнів роботодавці. У полеміці про тривалість навчання у середній школі, у щорічних проблемах зі зміною навчальних планів та програм, змінами у правилах вступу до вищих навчальних закладів (ВНЗ) майже поза увагою лишилось питання профорієнтаційного визначення, що мало б відбуватися ще під час навчання у школі.

Станом на сьогоднішній день кількість задоволених системою освіти в Україні залишається у порівнянні з іншими країнами світу рекордно низькою. Частка у процентному відношенні респондентів, що відповіли “так” на питання Всесвітнього опитування Міжнародного дослідницького центру Геллапа “Чи задоволені Ви якістю системи освіти та школами в місті чи районі, де Ви живете?” склала лише 38 % в Україні, у порівнянні з 57 % у Білорусії, 42 % – у Росії, 70 % – у США, 71 % – в Канаді, 59 % – у Німеччині, 53 % – в Японії, 70 % – у Франції, 70 % – у Великобританії, 66 % – у Польщі [6, с. 116].

Відсутність на державному рівні системи розподілу молоді за робочими місцями після закінчення навчання призвела до ситуації, коли велика кількість носіїв інноваційного потенціалу – спеціалістів, на підготовку яких держава витратила величезні кошти, не знаходять собі застосування у власній країні. Лише 29,1 % українських студентів влаштовують життя в Україні, 16,2 % опитаних воліють жити в США, 15,6 % – у Великобританії [6, с. 223].

Таким чином, дослідження показують, що для багатьох молодих людей праця є одним з необхідних життєвих компонентів, а не основою матеріального життя, чи необхідністю, з якою треба миритися. Рівень трудової соціалізації молоді людини залежить від її вольових якостей, спрямованих на те, щоб стати особистістю, досягнути своєї мети, придбати навички й уміння в роботі, розширити свій кругозір.

У якості основних напрямків оптимізації трудової соціалізації молоді можна виділити: поліпшення взаємодії між спеціалістами і навчальними закладами; адаптацію професійної підготовки до інтересів виробництва, організацій, підприємств, ситуації на ринку праці; розвиток практики сумісництва навчання з трудовою діяльністю молоді.

На нашу думку, слід звернути увагу на проведення якісної профорієнтаційної роботи та комплексного підходу щодо підготовки молоді до трудової діяльності, враховуючи психологічні й соціальні аспекти.

Список використаної літератури

1. Бурдые П. Структуры практики / П. Бурдые // Современная социальная теория. – Новосибирск, 1995. – С. 16–32.
2. Кривов Ю. Проблема социализации подрастающих поколений в зарубежной педагогике : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 “Общая педагогика и история педагогики” / Ю. Кривов. – М., 1992. – 20 с.
3. Лукашевич М. Соціалізація. Виховні механізми і технології : навч.-метод. посіб. // М. Лукашевич. – К. : ІЗМН, 1998. – 112 с.
4. Мейли Р. Структура личности / Р. Мейли / Под ред. П. Фресса и Ж. Пиаже // Экспериментальная психология. – М., 1975. – Т. 5. – С. 196–283.
5. Москаленко В. Социализация личности (философский аспект) / В. Москаленко. – К. : Вища школа, 1986. – 200 с.
6. Мудрик А. Социализация человека: учеб. пособ. [для студ. вузов, обучающихся по спец. 050711 (031300) – Социальная педагогика] / А. Мудрик. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Академия, 2006. – 304 с.
7. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем : культура, личность и место социальных систем. Функциональная теория изменения / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль. – М. : Изд. Международного ун-та бизнеса и управления, 1994. – С. 462–525.
8. Тард Г. Социальные этюды / Г. Тард. – СПб. : Ф. Павленков, 1902. – 366 с.
9. Фрейд З. Избранное: в 2 кн. / Зигмунд Фрейд. – М. : Изд-во “Московский рабочий”, 1990. – Кн. 1. – 1990. – 160 с. ; Кн. 2. – 1990 – 76 с.
10. Фромм Э. Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М. : Республика, 1990. – 415 с.

Євгеній Руденко

РОЗВИТОК ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КУЛЬТУРНО-ТЕХНОЛОГІЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Загальнолюдська тенденція до глобалізації та перехід людства до науково-інформаційних технологій вивели науку і освіту на новий рівень, створюючи нові можливості та висуваючи нові вимоги й завдання, зокрема вироблення у людини здатності до свідомого та ефективного функціонування в умовах глобалізованого, інформаційного суспільства. На межі ХХ та ХХІ століть інформаційне суспільство трансформується, як зазначає М. З. Згуровський, у так зване суспільство, побудоване на знаннях, у якому технології поєднані з людським, творчим компонентом, в якому важливим є формування уявлень про технократичний та інформаційний характер сучасної наукової картини світу як сукупності фундаментальних ідей, положень, принципів, понять про техносферу, ноосферу, способи отримання та перетворення енергії, матеріалів, інформації, соціально-технічне проектування довкілля, використання інформаційних та комунікаційних технологій.

Наука і освіта, створюючи й забезпечуючи сприятливі умови для індивідуального розвитку людини, покликані готувати конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, здатного свідомо та ефективно функціонувати в умовах такого суспільства. Продуктом освіти має стати не просто високоякісний фахівець, а людина обізнана, культурна, діяльнісна, із творчим критичним мисленням – тобто політехнічно освічена.

Ідея політехнічної освіти знайшла свій розвиток, підтримку та відображення у працях таких діячів – засновників політехнізму першої третини ХХ століття: П. П. Блонський, В. П. Затонский, А. Г. Калашников, Н. К. Крупська, А. В. Луначарський, М. М. Пістрак, Г. М. Руденко, М. О. Скрипник, С. Х. Чавдаров та ін.